

O'ZBEK TILIDA SO'ZLASHUVCHI TALABALARGA INGLIZ TILI GRAMMATIKASINI O'QITISH: NAZARIY YONDASHUVLAR VA METODOLOGIK ASOSLAR

Yo'ldashev Umrbek Qahramon o'g'li
Xorijiy filologiya fakulteti, Ingliz tili va
adabiyoti kafedrası stajor o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilida so'zlashuvchi talabalar uchun ingliz tili grammatikasini o'qitishning nazariy asoslari va metodologik yondashuvlari tahlil qilingan. Turkiy va hind-yevropa tillar oilasiga mansub tillar orasidagi strukturaviy farqlar, til interferensiyasi nazariyalari va zamonaviy grammatika o'qitish metodlari o'rganilgan. Maqolada kontrastiv tahlil, xatolar tahlili va tillararo til nazariyalari asosida samarali pedagogik strategiyalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: grammatika o'qitish, o'zbek tili, ingliz tili, til interferensiyasi, kontrastiv tahlil, xatolar tahlili, pedagogik yondashuv, tilshunoslik nazariyalari.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы и методологические подходы обучения английской грамматике для студентов, говорящих на узбекском языке. Изучены структурные различия между тюркскими и индоевропейскими языками, теории языковой интерференции и современные методы обучения грамматике. В статье предложены эффективные педагогические стратегии на основе контрастивного анализа, анализа ошибок и теорий межъязыка.

Ключевые слова: обучение грамматике, узбекский язык, английский язык, языковая интерференция, контрастивный анализ, анализ ошибок, педагогический подход, лингвистические теории.

Abstract. This article analyzes theoretical foundations and methodological approaches for teaching English grammar to Uzbek-speaking students. Structural differences between Turkic and Indo-European language families, language interference theories, and modern grammar teaching methods are examined. The article proposes effective pedagogical strategies based on contrastive analysis, error analysis, and interlanguage theories.

Key words: grammar teaching, Uzbek language, English language, language interference, contrastive analysis, error analysis, pedagogical approach, linguistic theories.

KIRISH

Ingliz tili grammatikasini o'zbek tilida so'zlashuvchi talabalar uchun o'qitish masalasi zamonaviy amaliy tilshunoslik va chet tillarni o'qitish metodikasining dolzarb

yo'nalishlaridan biridir. Globallashuv jarayonlari va xalqaro aloqalarning kengayishi natijasida ingliz tilini mukammal egallash zarurati tobora ortib bormoqda [1].

O'zbek va ingliz tillari turli til oilalariga mansub bo'lib, ular orasidagi strukturaviy farqlar til o'rganuvchilarda ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi. Turkiy tillarga mansub o'zbek tili aglyutinativ tuzilishga ega bo'lsa, hind-yevropa tillari oilasiga mansub ingliz tili analitik tuzilishga ega [2]. Bu farqlar grammatika o'qitish jarayonida maxsus yondashuvlarni talab qiladi.

Maqolaning maqsadi mavjud nazariy adabiyotlar asosida o'zbek tilida so'zlashuvchi talabalar uchun ingliz tili grammatikasini o'qitishning eng samarali nazariy yondashuvlari va metodologik asoslarini aniqlashdan iborat. Shuningdek, bu ikki til orasidagi strukturaviy farqlardan kelib chiqadigan pedagogik qiyinchiliklar va ularni yechish yo'llarini o'rganish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

MAVZUNING DOLZARBLIGI VA HOZIRGI HOLATI

O'zbekistonda ingliz tilini o'qitish tizimining isloh qilinishi 2017-yilda qabul qilingan "Chet tillarni o'qitish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident farmonidan boshlanadi [3]. Ushbu hujjat ingliz tilini barcha ta'lim bosqichlarida majburiy fan sifatida o'qitishni nazarda tutadi va bu sohadagi yangi yondashuvlar zaruratini ko'rsatadi.

Zamonaviy tilshunoslik adabiyotlarida grammatika o'qitish metodikasi to'g'risida turli nazariy yondashuvlar mavjud. Krashen tomonidan ilgari surilgan "Tabiiy yondashuv" grammatikani bevosita o'qitishni rad etadi va til egallashning tabiiy jarayoniga e'tibor beradi [4]. Biroq, keyingi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, struktura jihatdan farq qiladigan tillar uchun aniq grammatik ko'rsatmalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ellis o'zining tadqiqotlarida "Aniq va yashirin grammatika o'qitish" muammosini ko'rib chiqadi [5]. Muallif aniq grammatik ko'rsatmalarning, ayniqsa kattalar uchun chet til o'rganishda samaradorligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv o'zbek talabalar uchun ayniqsa muhim, chunki ular an'anaviy ravishda tuzilgan va sistemali o'qitish usullariga ko'proq moslashgan.

Long tomonidan ishlab chiqilgan "Fokus-forma yondashuvi" grammatik shaklga e'tiborni mazmunli muloqot jarayonida berish zarurligini ko'rsatadi [6]. Bu yondashuv an'anaviy "Fokus-forma"dan farq qiladi va kommunikativ kontekstda grammatika o'qitishni taklif etadi. Ushbu yondashuv o'zbek talabalarning madaniy o'rganish xususiyatlari va zamonaviy kommunikativ talablar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi.

NAZARIY ASOSLAR VA METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Lado tomonidan ishlab chiqilgan kontrastiv tahlil nazariyasi ikki til orasidagi o'xshashlik va farqlarni sistemali taqqoslash orqali o'qitish qiyinchiliklarini aniqlash

imkonini beradi [7]. O'zbek va ingliz tillari uchun kontrastiv tahlil bir qator muhim farqlarni aniqlaydi.

Morfologik tuzilish jihatidan o'zbek tili aglyutinativ xususiyatlarga ega bo'lib, qo'shimchalar orqali ma'no ifodalaydi. Masalan, "uyim", "uyimda", "uyimdan" kabi shakllar bitta ildiz so'zga turli qo'shimchalar qo'shish orqali hosil qilinadi. Ingliz tili esa analitik xususiyatlarga ega bo'lib, yordamchi so'zlar orqali ma'no ifodalaydi: "my house", "in my house", "from my house".

So'z tartibi jihatidan ham sezilarli farqlar mavjud. O'zbek tilida asosan SOV (Ega-To'ldiruvchi-Kesim) tartibi qo'llanilsa, ingliz tilida SVO (Ega-Kesim-To'ldiruvchi) tartibi ustunlik qiladi. Bu farq o'zbek talabalarida dastlabki bosqichlarda sezilarli qiyinchiliklar tug'diradi.

Artikl tizimi masalasi alohida e'tiborni talab qiladi. O'zbek tilida aniq artikl mavjud emas, ingliz tilida esa aniq va noaniq artikllar muhim grammatik vazifani bajaradi. Bu farq o'zbek talabalarida eng ko'p tarqalgan xato turlaridan birini keltirib chiqaradi [8].

Corder tomonidan rivojlantirilgan xatolar tahlili nazariyasi til o'rganish jarayonida sodir bo'ladigan xatolarni sistemali o'rganish metodikasini taqdim etadi [9]. Ushbu nazariyaga ko'ra, xatolar ikki asosiy turga bo'linadi: tillararo xatolar va til ichidagi xatolar.

Tillararo xatolar ona tilining ta'siridan kelib chiqadi va o'zbek talabalar orasida keng tarqalgan. Masalan, "*I am go to school*" kabi konstruksiyalar o'zbek tilidagi "*Men maktabga boraman*" tuzilishining bevosita tarjimasidan kelib chiqadi. Bunday xatolar o'zbek tilining yordamchi fe'llar tizimining ingliz tilidan farq qilishini ko'rsatadi.

Til ichidagi xatolar esa o'rganiladigan tilning qoidalarini noto'g'ri umumlashtirish natijasida yuzaga keladi. "*This informations are important*" kabi xatolar ingliz tilidagi sanalmaydigan otlar qoidasini noto'g'ri qo'llash natijasida paydo bo'ladi. Bu turdagi xatolar til o'rganishning tabiiy jarayonining bir qismi hisoblanadi.

Selinker tomonidan ilgari surilgan tillararo til nazariyasi til o'rganuvchining ona tili va maqsad tili orasidagi vaqtinchalik til tizimini tasvirlaydi [10]. Bu nazariya o'zbek talabalarining ingliz tilini o'rganish jarayonini tushunish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Tillararo til rivojlanishi bir necha asosiy jarayonlarni o'z ichiga oladi. Til transferi ona tilidan maqsad tiliga ko'chish jarayoni bo'lib, o'zbek talabalarida so'z tartibi va grammatik tuzilish transferi ko'p uchraydi. O'qitish material transferi ta'lim jarayonidagi materiallarning ta'sirini ko'rsatadi va bu jarayon to'g'ri metodika tanlashning muhimligini ta'kidlaydi.

O'rganish va muloqot strategiyalari talabaning qo'llaydigan usullar bo'lib, o'zbek talabalar ko'pincha ona tilining strategiyalarini ingliz tiliga qo'llashga harakat

qiladi. Umumlashtirish jarayoni esa maqsad tilining qoidalarini umumlashtirish bo'lib, bu jarayon ham ijobiy, ham salbiy natijalar berishi mumkin.

ZAMONAVIY GRAMMATIKA O'QITISH YONDASHUVLARI

Kommunikativ tilni o'qitish yondashuvi grammatikani real muloqot kontekstida o'qitishni taklif etadi. Bu yondashuv o'zbek madaniyatining kollektiv o'rganish an'alariga mos keladi va talabalarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Biroq, bu yondashuvni o'zbek ta'lim muhitiga moslashtirishda ma'lum qiyinchiliklar mavjud.

O'zbek talabalar an'anaviy ravishda o'qituvchi markazli ta'limga ko'nikkan va aniq qoidalar bilan tuzilgan o'qitishni kutadi. Shu sababli, kommunikativ yondashuvni to'liq qo'llash o'rniga, uni an'anaviy usullar bilan birlashtirgan gibril yondashuv ko'proq samarali bo'ladi. Bu yondashuv talabalarning madaniy kutishlarini mos kelish bilan bir vaqtda zamonaviy tilshunoslik talablariga ham javob beradi.

Vazifaviy yondashuv grammatika o'qitishni mazmunli vazifalar orqali amalga oshirishni nazarda tutadi. Bu yondashuv uch asosiy bosqichdan iborat: oldindan vazifa, vazifa sikli va tilga yo'naltirilganlik. O'zbek talabalar uchun bu yondashuv ayniqsa foydali, chunki u real hayot vaziyatlarida grammatik ko'nikmalarni qo'llash imkonini beradi.

Vazifalar loyihalashda o'zbek madaniyati va ijtimoiy kontekstini hisobga olish muhim. Masalan, oila munosabatlari, an'anaviy bayramlar yoki mahalliy madaniy hodisalar haqidagi vazifalar talabalarning qiziqishini oshiradi va grammatik tuzilmalarni o'rganishni osonlashtiradi.

Metokognitiv yondashuv talabalarning grammatik qoliplar haqidagi bilimni oshirishga qaratilgan. Bu yondashuv o'zbek talabalarning ona tili va ingliz tili orasidagi farqlarni anglash qobiliyatini rivojlantirgani uchun samarali hisoblanadi.

Grammatik qoliplarni tatbiq etish jarayoni talabalarni faol bo'lishda va ularning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga ko'maklashadi. O'zbek va ingliz tillari orasidagi farqlarni tushunish esa til interferensiyasini kamaytirish va to'g'ri grammatik tuzilmalarni egallashga yordam beradi.

Zamonaviy grammatika o'qitishda texnologik vositalarning o'rni tobora ortib bormoqda. Abidova va boshqalar ta'kidlaganidek, o'quv-metodologik qo'llanmalar talabalarning o'quv faoliyatini o'z-o'zini tashkil etish uchun muhim vosita hisoblanadi [11]. Bu fikr texnologik vositalar uchun ham to'liq amal qiladi.

Kompyuter yordamida til o'qitish o'zbek talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Multimedia va internet texnologiyalari yordamida yaratilgan mashqlar va o'yinlar grammatik qoidalarini o'rganishni qiziqarli va samarali qiladi.

Mobil o'qitish texnologiyalari vaqt va joydan qat'i nazar o'qish imkoniyatini taqdim etadi. Bu yondashuv o'zbek talabalarning uy sharoitida mustaqil o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi va individual o'qitish ehtiyojlarini qondiradi.

AMALIY TAVSIYALAR

O'zbek tilida so'zlashuvchi talabalar uchun ingliz tili grammatikasini o'qitishda kontrastiv yondashuvni qo'llash tavsiya etiladi. Bu yondashuv o'zbek va ingliz tillari orasidagi farqlarni sistemali ko'rsatish, interferensiya xatolari uchun maxsus mashqlar ishlab chiqish va tillarning o'xshash hamda farqli jihatlarini taqqoslashni o'z ichiga oladi.

Gibrid metodikani qo'llash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv aniq grammatik ko'rsatmalar bilan kommunikativ amaliyotni birlashtiradi va an'anaviy hamda zamonaviy usullarning afzalliklarini birlashtirib foydalanadi. O'zbek talabalarining madaniy o'rganish xususiyatlarini hisobga olgan holda, tuzilgan va sistemali o'qitish bilan kommunikativ amaliyotni muvozanatli tarzda birlashtirish zarur.

Xatolar bilan ishlash strategiyasi ham alohida e'tiborni talab qiladi. Xatolarni ijobiy qarama-nazar bilan qabul qilish, tuzatishning turli usullarini qo'llash va talabalarining o'z-o'zini tuzatish qobiliyatini rivojlantirish muvaffaqiyatli o'qitishning asosiy shartlaridir.

XULOSA

O'zbek tilida so'zlashuvchi talabalar uchun ingliz tili grammatikasini o'qitish masalasi chuqur nazariy asoslar va amaliy yondashuvlarni talab qiladi. Kontrastiv tahlil, xatolar tahlili va tillararo til nazariyalari ushbu jarayonning mustahkam nazariy asosini tashkil etadi va samarali pedagogik strategiyalar ishlab chiqish uchun zarur ma'lumotlar beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, eng samarali yondashuv aniq grammatik ko'rsatmalar bilan kommunikativ amaliyotni birlashtiradigan gibrid metodikadan iborat. Bu yondashuv o'zbek talabalarining an'anaviy o'qitishga bo'lgan kutishlarini qanoatlantirish bilan birga, zamonaviy kommunikativ kompetensiya talablariga ham javob beradi.

Kelajakda ushbu sohada qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish, ayniqsa texnologik vositalarning integratsiyasi va individual o'qitish yondashuvlarini rivojlantirish zarur. Shuningdek, o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari ham zamonaviy nazariy asoslar va amaliy usullarga muvofiq yangilanishi lozim. O'zbek madaniyati va ijtimoiy kontekstini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan metodikalar til o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Chet tillarni o'qitish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5117-son Farmoni. – Toshkent, 2017.
2. Comrie B. The world's major languages. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 1156 p.

3. Crystal D. English as a global language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 212 p.
4. Krashen S. Principles and practice in second language acquisition. – Oxford: Pergamon Press, 1982. – 202 p.
5. Ellis R. Current issues in the teaching of grammar: An SLA perspective //TESOL quarterly. – 2006. – Vol. 40. – №. 1. – P. 83-107.
6. Long M. Focus on form: A design feature in language teaching methodology //Foreign language research in cross-cultural perspective. – 1991. – P. 39-52.
7. Lado R. Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1957. – 141 p.
8. James C. Contrastive analysis. – London: Longman, 1980. – 206 p.
9. Corder S. P. The significance of learner's errors //International review of applied linguistics in language teaching. – 1967. – Vol. 5. – №. 1-4. – P. 161-170.
10. Selinker L. Interlanguage //International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. – 1972. – Vol. 10. – №. 1-4. – P. 209-232.
11. Абидова Р. Х., Кабулова Г. У., Курязова Х. Х. Учебно-методические памятки как средство для самоорганизации учебной деятельности студента //Научный альманах. – 2016. – №. 6-1. – С. 220-222.
12. Brown H. D. Principles of language learning and teaching. – New York: Pearson Education, 2007. – 410 p.